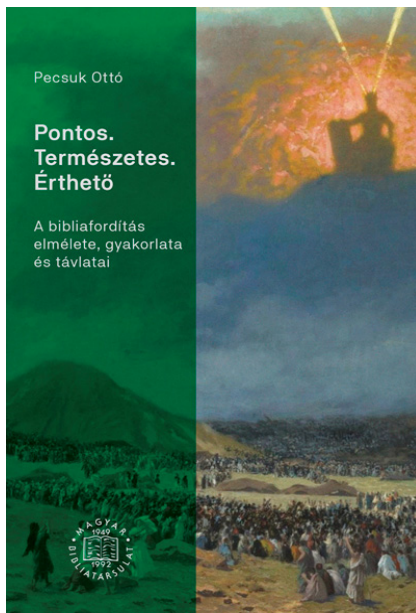

ZSIZSMANN *Endre*¹:

Pecsuk Ottó: *Pontos. Természetes. Érthető.*
A bibliafordítás elmélete, gyakorlata és távlatai.
Kálvin Kiadó, Budapest, 2020, 314 old.
ISBN 978–963–558–445–1

Dr. Pecsuk Ottó 2019-ben megvédett habilitációs munkáját tartja kezében az olvasó, mely 2020-ban jelent meg. A szerző szakterülete az újszövetségi bibliai teológia. A szerző 2009 és 2014 között teológusként, nyelvészként vett részt a Magyar Bibliatársulat által 2014-ben kiadott revidált új fordítás (RÚF 2014) munkálataiban.

Kálvinnak a korinthusbeliekhez írott első leveléhez fűzött kommentárjából megértjük, hogy a Krisztus keresztyéről szóló beszéd, az evangélium elsőrenden nem a bölcsélet és az ékesszólás szabályait követi. Ezért nevezi Kálvin a Krisztus által szerzett megváltásról szóló örömmüzenetet „egyszerű evangélium”-nak, s szintén ezért illeti a Krisztusról szóló prédikációt az „egyszerű és dísztelen” jelzőkkel. Az

¹ Doktorandusz, BBTE, Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar, Ökumené Doktori Iskola; e-mail: zsizsmannendre@gmail.com.

evangélium és annak prédikálása azért kell mindenki számára érthető legyen, mert az az Isten ereje az üdvösségre (Róm 1,16). Az evangélium – Kálvin szerint – egyszerű és érthető.² S ha az evangélium és annak prédikálása egyszerű és érthető, akkor bizonyosan a bibliafordításnak is egyszerűnek és érthetőnek kell lennie. Mindemellett a bibliafordításnak pontosnak is kell lennie. Pecsuk Ottó monográfiájának fő tézise szerint a bibliafordításnak három elvárásnak kell megfelelnie: pontos, természetes és érthető kell, hogy legyen. Jelen monográfia nívuma az, hogy közli a bibliafordítás elméleti megalapozását (többek között E. A. Nida nyomán), de az olvasó a bibliafordítás gyakorlati kérdéseivel is találkozhat, amikor a szerző a bibliai kulcskifejezések átírásáról és fordítási lehetőségeiről értekezik.

Pecsuk Ottó *Pontos. Természetes. Érthető* című munkája összesen tíz fejezetből áll. Az előszót (első fejezet) követi *A bibliafordítás mint önálló és összetett tudomány* című második fejezet. A *Fordításelmélet* című alfejezetben (2.1.) a fordításelmélet rövid történeti összefoglalását olvashatjuk. A szerző Cicero *De Oratore* című dialógusában szereplő mondatot idéz (latinul, majd magyarul közli), melyből kitűnik, nem az a jó fordítás, mely a szemantikai elvárásoknak megfelel, tehát pontos, hanem amely a stilisztikai szempontokat is követi: „non converti ut interpres sed ut orator” = „nem úgy fordítottam mint fordító, hanem mint szónok” (25. old.). Quintilianustól ered egy pedagógiai elv, melyet diákjain alkalmazott, miközben fordítani tanította őket görögről latinra. Előbb (i) egy ún. első *paraphrasist* (auktorfordítást) készítettet velük, melynek lényegében a nyelvi megfeleltetés begyakorlása volt a célja, később pedig egy második *paraphrasist* (ii) íratott meg, melyben a fordító részint a célnyelv sajátosságaira, fordulataira is odafigyel, részint már a saját stílusában, önállóan fordít. Az első *paraphrasist* vertikálisnak, a második *paraphrasist* pedig horizontálisnak tekintették (a 10. századtól). A középkorban a horizontális fordítás a más nemzeti nyelveken megjelent művek átvételét jelentette (pl. olaszról franciára vagy franciáról angolra). A fordításelmélet első teoretikusa Etienne Dolet (1509–1546) francia humanista volt, aki Platón-fordítása révén vált ismertté, és azt tartotta, hogy a fordításnál a forrásnyelv pontos megértése a lényeges. George Chapman (1559–1634) továbblép Dolet gondolatmenetén, és úgy véli, hogy aki fordításra vállalkozik, annak a forrásszöveg lényegét, „szellemét” kell megragadnia. A 17. század a francia klasszicizmus kora, melyben az *imitatio* volt a jelszó, miszerint vissza kell térni az ókori munkák mintáihoz. A 18. században már újabb fordítási elvekkel találkozunk. Tytler

² KÁLVIN János (2015): *Az első korinthusi levél magyarázata*. Budapest, Kálvin Kiadó. 44–45.

szerint egy adott fordításnak arra kell törekednie, hogy minél tökéletesebben átadja a forrásszöveg mondanivalóját, stílusában kövesse a kiindulószöveget és természetesnek hasson. A fordításnak az a célja, hogy a forrásszöveggel azonos hatást váltson ki. Lényegében Tytler és Campbell fordítási elvei nagyjából egyeznek. Az „azonos hatás” kifejezés megfelelője E. A. Nidánál a „dinamikus ekvivalencia” (27. old.). A 19. században, a romantika idején a fordítás elvárásai megváltoztak: a rációhoz, az antik irodalmi formákhoz való ragaszkodást felváltotta a mechanikus formakövetés (szó szerinti fordítás, mely inkább a forrásnyelvre koncentrált; képviselője Dante Gabriel Rossetti) és a kreativitás (ún. mesterséges költői nyelv létrehozása; képviselője Friedrich Schleiermacher) kettősége. Pecsuk Ottó úgy látja, hogy a 20. században a fordításelméletben a filológiai, kommunikációelméleti, szocioszemiotikai szempontoknak együttesen kell érvényesülniük. E. A. Nida a szocioszemiotikai irányt részesítette előnyben a fordításelméletben.

A *Hermeneutika* (= értelmezés és fordítás tudománya) című alfejezetben (2.1.5.) Pecsuk Ottó Steinerre utal a „sikeres fordítás hermeneutikai csodája” kapcsán, melynek négy lépése van: (1) a hit ugrása: a *credo ut intelligam* elve, azaz a fordítónak hinnie kell, hogy a szöveg megérthető és érdemes lefordítani; (2) agresszív lépés: megértjük a szöveget, avagy Hieronymus hasonlata szerint feltörjük, legyőzzük, illetve elfoglaljuk a várat; (3) átvitel, egyezkedés – megfogalmazzuk önmagunk számára a szöveg üzenetét az új nyelven; (4) az átvett, „legyőzött” forrásszöveg „kiengesztelése”: az eredeti forrásszöveg integritásának visszaállítása a célnyelvben (38. old.). Mindenesetre a fordításnak egyidejűleg kell hűségesebbnek és kreatívnaak lennie – véli szerzőnk Vanhoozer munkája³ nyomán. A szerző továbbá itt is E. A. Nidával egyetemben vallja, hogy a fordításnak emellett természetesnek kell lennie. A bibliafordításnak hűségesebbnek, egész pontosan formahűnek kell lennie. A bibliafordítás formahűsége azt jelenti, hogy a fordítás rendjén számolni kell a Biblia szövegének idegenszerűségével (Gadamer: az olvasó számára minden szöveg „idegen”).

A 2.2. alfejezetet a szerző a *Bibliatudomány* kérdéseinek szenteli, természetesen végig a bibliafordításra figyelve. Négy rész tartozik ide: a *Szövegkritika* (2.2.1.), *Forráskritika*, *redakciókritika* és *az újabb irányzatok* (2.2.2.), *Egzegézis* (2.2.3.) s végül a *Bibliai teológia* (2.2.4.).

³ VANHOOZER, Kevin J. (1998): *Is There a Meaning in This Text? (The Bible, the Reader and the Morality of Literary Knowledge)*. Grand Rapids, MI: Zondervan. 389.

Szövegkritika. Célja a Biblia alapszövegének megállapítása, a legvalószínűbb eredeti olvasat felderítése. A RÚF 2014 tiszteletben tartja az 1975–1990-es új bibliafordítás (ÚF) szövegkritikai megfontolásait. Hogyan viszonyuljon a bibliafordító a szövegkritika eredményeihez? A szövegkritikusok izoláltan foglalkoznak a Biblia szavaival, verseivel, fejezeteivel. A bibliafordítónak rangsorolnia kell a felmerülő szövegkritikai kérdéseket, s a szó, vagy vers szintjén a szövegkritikusok által meghozott döntést el kell fogadnia. Továbbá a fordítónak különös figyelmet kell fordítania a célközönségre és a fordítás jellegére (47–49. old.).

A bibliafordítás további problémája az átírás. Erre a kérdésre koncentrálnak a szerző a *Bibliai teológiai kulcsfogalmak: átírás, fordítás vagy értelmezés* (2.2.4.2.) című alfejezetben. Csak utalásszerűen hadd említsünk néhány példát. Az evangélium *εὐαγγελίον* (LXX Ézs 52,7; 61,1) vonatkozhat győzelmi jó hírré, „császári győzelmi jelentésekre”, ami az Újszövetségben már Jézus Krisztus (vagy a Róla szóló) igehirdetésére, illetve a bűn, a halál, a világ és a sötétség erői feletti győzelmére utal. Pál apostolnál az evangélium a teljes Jézus-hagyományt magába foglalta (64–65. old.). A RÚF 2014 az *εὐαγγελίον* szót „örömhír”-ként fordítja. A *τὰ ἔργα τοῦ νομοῦ* szerkezetet a RÚF 2014 a már bevett formában „a törvény cselekedetei”-ként fordítja (Róm 3,20) (66. old.). Az *ἐκκλησία* kifejezés mind az Újszövetségben, mind a LXX-ban a héber *הָעֵדוּת* megfelelője. Újszövetségi jelentése: egyház. Ez a kifejezés Isten népének gyülekezetét jelöli az Ószövetségben, a szövetségkötés összefüggésében. Tyndale volt az, aki elsőként fordította az *ἐκκλησία* *congregatió*ként, gyülekezet jelentéssel. Így az apostoli levelek címiratában az *ἐκκλησία* utalhat egy-egy város/térség keresztyén közösségeire (pl. Korinthus, Thesszalonika stb.). Szintén az *ἐκκλησία* szóval lehet jelölni az egyetemes egyházat. Következésképp: az *ἐκκλησία* szót fordíthatjuk (egyetemes) egyháznak vagy gyülekezetnek (71. old.). Végül a Jak 2,24 és a Róm 3,28 kapcsán a hit és a cselekedetek kérdésére hívjuk fel a figyelmet. A Róm 3,28-at a RÚF 2014 így fordítja: „Hiszen azt tartjuk, hogy hit által igazul meg az ember, a törvény cselekvésétől függetlenül.” Luther óta ellentmondásosnak tűnik az előbb idézett Róm 3,28 és a Jak 2,24: „Látjátok tehát, hogy cselekedetekből igazul meg az ember, és nem csupán a hit által” (RÚF 2014). Hogyan oldható fel a bibliafordításban ez az ellentét? Mildred Larson kézikönyve nyomán az „implicit információ explicitté tétele” elv értelmében a Jak 2,24 így is fordítható: „Látjátok tehát, hogy cselekedetekből

megmutatkozó hit által igazul meg az ember, és nem csupán a hit által.” Mildred Larson megoldása nem vált elfogadottá, mégis a Jak 2,24 fordítói jegyzetet igényel (74–75. old.).

A harmadik fejezetben a szerző az 1950 előtti bibliafordítás történetét tekinti át: előbb a *Septuagintáról* (LXX), aztán Wycliffe, Luther és Tyndale bibliafordításairól értekeznek, majd pedig a King James- és a Reina-Valera- (spanyol) fordításokról ír. A szerző a harmadik fejezetben belül külön alfejezetben szól a magyar bibliafordításokról (105–109. old.).

A továbbiakban a szerző négy fejezetben E. A. Nida bibliafordítási elveiről, gyakorlatáról és annak kritikájáról szól. (Végül a szerző a kilencedik fejezetben a bibliafordítás mai kérdéseiről értekeznek, a tizedik részben pedig összegez.) E. A. Nida: *Bible Translating* (1947, 1961) c. munkájában szól a bibliafordítás három elvárásáról. (1) A bibliafordításnak pontosnak, azaz hűségeseznek kell lennie és maradnia az eredeti szöveg jelentéséhez. De Nida javasolja, hogy a fordításnál a fordító kerülje a szó szerinti fordítást (ha az formális), de óvakodjon a „túlzottan szabados, értelmező fordítástól”. (2) A bibliafordításnak természetesnek kell lennie. Ez azt jelenti, hogy a bibliafordításnak a célközönség nyelvén kell megszólalnia: kerülni kell a túl sok idegen kifejezést, és a verseken átívelő páli görög körmondatokat nem feltétlenül kell megtartani. (3) A bibliafordításnak nem szabad homályosnak maradnia, hanem érthetőnek kell lennie (118. old.). E. A. Nida egyik munkájában⁴ beszél az ún. formális és dinamikus ekvivalenciáról. A formális ekvivalencia gyakorlatilag a szó szerinti fordítás, a dinamikus ekvivalencia pedig az a típusú – ajánlott – fordítás, mely a célnyelv és a célközönség szemantikai, kulturális és lingvisztikai szempontjaival is számol. Az ekvivalencia keresésében döntő a jelentés figyelembevétele (127. old.).

⁴ NIDA, E. A.: (1964) *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden, Brill.

*

Befejezésül hadd utaljak egy igehelyre, mely a dinamikus ekvivalenciát példázza. A Lk 1,69 Nestle Aland (NA) 28. kiadásának fő szövegében ez áll:

„καὶ ἤγειρεν κέρασ σωτηρίας ἡμῶν”.

A RevKároli fordításban ez áll: „felemelte az üdvösségnek szarvát nekünk” (formális ekvivalencia = szó szerinti fordítás). További megoldások: „Erős üdvözítőt támasztott nekünk” (ÚF 1975); „Erős üdvözítőt támasztott nekünk” (ÚF 1990); „Erős szabadítót támasztott nekünk” (RÚF 2014). Az üdvösség szarva az Ószövetségben kép, mely a hatalomra, erőre, mégpedig Isten hatalmára és erejére utal (Jer 48,5; Ez 29,21; Zak 1,18). Az intertestamentális korban „az üdvösség szarva” kifejezés már a messiásvárakodás kontextusában használatos: az eljövendő Messiást jelöli. Zakariás énekében (Benedictus) tehát a *κέρασ σωτηρίας* a Messiásra, Jézus Krisztusra vonatkozik. Itt a szó szerinti fordítás (*κέρασ σωτηρίας* = „az üdvösség szarva”) és az átvitt értelemű fordítás (erős üdvözítő, erős szabadító) áll előttünk. A Lk 1,69 a dinamikus ekvivalencia szép példája, mert míg az Ószövetségben az üdvösségnek szarva Istenre vonatkozik, addig az Újszövetségben Jézusra, a Szabadítóra (159–163. old.).

Jó szívvel ajánlom Pecsuk Ottó kötetét a biblikus kutatók figyelmébe, de lelkipásztoroknak, vallásánároknak, teológusoknak is és mindenkinek, aki a Biblia szövegének megértésén és megértetésén fáradozik.